

ALEXANDRU ȘTEFULESCU – 100 DE ANI DE LA MOARTEA SA

Gheorghe NICHIFOR *

Abstract: Alexandru Ștefulescu – 100 years after his death

Alexandru Ștefulescu stands out as a representative personality forever remained in the Gorj County thesaurus. As a dynamic factor within the local cultural movement, he distinguished himself in the renewing and modernizing process by introducing charitable organisations, village libraries, the foundation of the County Museum, banks etc.

He collaborated with representatives of the local intellectuals, the ones over the Carpathians and abroad. He distinguished himself culturally, professionally, historically and his historical work contributed to the study of this county's past.

Self-taught, speaker of several languages, he lived and worked between 19th and 20th centuries, being influenced by Romantic historians and Critical School. His work awarded by the Romanian Academy, was carried on by the contemporary scientists, standing as a precious counter point for those studying the history of Gorj.

Keywords: Alexandru Ștefulescu, Gorj Country, historian and man of culture, County Museum „Alexandru Ștefulescu”, publicist, Romanian Academy award winner.

Una din preocupările istoriografiei române din ultima vreme este reprezentată de evaluarea sau reevaluarea rolului unor personalități marcante, ce au trăit și s-au afirmat în diferite zone ale spațiului românesc. Un asemenea exemplu ni-l oferă Alexandru Ștefulescu (1856-1910), istoric și om de cultură al Gorjului, de la moartea căruia se împlinesc anul acesta 100 de ani.

---

* Prof. dr. Colegiul Național „Ecaterina Teodoroiu”, Târgu Jiu, vicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România

Pentru a pătrunde în esența atmosferei de la cumpăna veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, când a trăit și s-a afirmat omul de cultură târgujan, cercetătorul trebuie să se înarmeze cu multă răbdare și atenție. Cel mai adesea gorjeanul nu va recunoaște meritul „celuilalt”, decât dacă îl receptează ca pe un om al locului. Astfel, intelectualii din alte zări, cei mai mulți valoroși colaboratori ai lui Ștefulescu, au trebuit să se integreze și să susțină că au devenit gorjeni, pentru ca mai apoi să fie acceptați cu ideile lor, din fericire foarte moderne pentru acele vremuri. Nu este întâmplător faptul că băncile populare, cooperația sătască, școala haretiană, culegerile de izvoare istorice locale, cercurile culturale, conferințele științifice și altele își găsesc în acest județ de munte rădăcini puternice. În acest adevărat creuzet s-a format Alexandru Ștefulescu, colaborând cu intelectuali ai locului, de peste Carpați sau chiar de pe meleaguri străine.

În ce ne privește ne-am propus, la acest moment comemorativ, o prezentare de ansamblu a operei lui Alexandru Ștefulescu, în plan cultural, didactic și istoriografic. Caracteristic perspectivei noastre de abordare și interpretare, în raport cu mai vechile studii de sorginte monografică, este, în primul rând, primatul pe care dorim să-l acordăm demersului său istoriografic în configurarea și substanțializarea întregului operei sale. În al doilea rând, avem în vedere contribuția la modernizarea culturală și instituțională întreprinsă de Ștefulescu la nivelul județului Gorj.

Slujitor al catedrei vreme de peste 30 de ani, în funcții diverse, Alexandru Ștefulescu și-a probat vocația de dascăl și s-a aflat într-o permanentă și fecundă legătură cu realitățile învățământului românesc și cu cei care i-au condus destinele. Documentele subliniază activă sa prezență la clasă și în comunitate, succesele obținute cu elevii, înfăptuirile ca director și revizor școlar. Inimosul dascăl a fost apreciat de importante personalități ale învățământului românesc precum: dr. C. Istrati, Take Ionescu, Titu Maiorescu, Spiru Haret etc.

Spirit critic și metodic, Alexandru Ștefulescu urmărește înainte de toate calitatea. Era preocupat de modernizarea bazei didactico-materiale, riguros, intransigent și perseverent în înfăptuirea obiectivelor sale. În plus, a reușit să-și facă din dascălimea gorjeană un colaborator permanent și eficient, fără de care nu ar fi putut ajunge la adevărata performanță. Reținem valoroasa lui contribuție la organizarea conferințelor generale, a cercurilor culturale și călătoriilor de vacanță ale învățătorilor, „construcții metodice” din care s-a inspirat și ministrul Spiru Haret. Este, de asemenea, autorul unui manual de „Geografia Gorjului”, apărut în opt ediții succesive.

Activitatea în învățământ a fost în permanență dublată de un intens efort pentru perfecționarea personală. Remarcabil autodidact, a reușit să învețe mai multe limbi străine pe care le-a utilizat în cercetările întreprinse sau în traduceri din literatura științifică și beletristică. Pentru aceasta a studiat la București, Praga și Petersburg și a legat o strânsă prietenie cu Witold Rolla Piekarski, la rândul său un renumit poliglot.

Receptiv la îndemnul Academiei Române și a reprezentanților Școlii Critice de a salva, colecționa și păstra vestigiile trecutului, Alexandru Ștefulescu se plasează în fruntea grupului de intelectuali care va pune bazele primului muzeu județean de istorie din țară. Era vorba nu doar de o simplă expoziție, ci de un autentic lăcaș de cultură și un fecund laborator de cercetare, reprezentând o percepție modernă și de pionierat pentru acele timpuri. În afară de secția istorică, muzeul dispunea de o secție ornitologică, colecții de artă populară, instrumente muzicale, sculptură în lemn, ouă de păsări cu desene etc. Inițiatorii mai preconizau și alte secții precum: pedagogică, agricolă, industrială, comercială și chiar una „patriotică”, cuprinzând portrete, fotografii, busturi și biografii ale unor patrioți iluștrii. Avem informații că inițiativa a fost susținută, chiar de la început, de personalități precum: Spiru Haret, dr. C. Istrati, Gr. Manu, Ludovic Mrazec, George Munteanu-Murgoci ș.a. La cumpăna dintre veacuri, instituția a fost vizitată de: Gh. Gr. Cantacuzino, D.A. Sturdza, I.I.C. Brătianu, N. Densușianu, Dim. Onciul, N. Iorga, G. Coșbuc, B.Șt. Delavrancea și mulți alții.

Integrându-se direcției culturale a timpului, Alexandru Ștefulescu a fost o prezență notabilă în publicistica locală. A înființat, în 1894, periodicul „Jiul” și a colaborat la „Șezătoarea săteanului”, „Amicul poporului”, „Buletinul Gorjului”, „Gorjiul”, „Parângul”, „Lumina satelor” și altele. Materialele sunt în cea mai mare parte izvoare istorice comentate, dar și studii, articole, sau traduceri din engleză, franceză, germană, rusă, poloneză, slavă și sanscrită. Uneori tonul este foarte critic, cu deosebire în situațiile unde este convins că s-a greșit din punct de vedere științific.

Lider incontestabil al dascălilor gorjeni, Alexandru Ștefulescu a fost sufletul mișcării culturale de înnoire a satelor județului. Extrem de activ în cadrul Societății „Luminarea săteanului”, este prezent la marile serbări populare, unde participau locuitori alături de numeroși intelectuali. Președinte al Consiliului de Administrație al Societății pentru Împrumut și Păstrare „Cerbul”, militează pentru atragerea populației la rodnică activitate de constituire a băncilor populare. Și-a oferit sprijinul pentru înființarea de biblioteci rurale sau cooperative sătești, în scopul emancipării financiare și spirituale a țăranilor.

Ca istoric, Alexandru Ștefulescu, situat la întâlnirea dintre cele două școli Romantismul și Școala Critică, și-a dovedit adevărata sa vocație și valoare. Oricine se oprește azi, fie și tangențial, la trecutul Gorjului, nu poate face abstracție de numărul mare al scrierilor pe care le moștenim de la el. Dacă N. Iorga a fost „copilul teribil” al perioadei, întrucât prin temperamentul său era mai degrabă un spirit romantic, decât unul metodic, respectând proporțiile, putem spune și despre cărturarul gorjean că a fost, aici în Gorj, un cercetător ce nu s-a lăsat prins în totalitate de corsetul Școlii Critice. Credem că studiile sale de teologie și filologie l-au apropiat de fraza deschisă și verbul săltăreț, de figurile de stil și de scrierile romantice. În mâinile sale izvoarele istorice, pe care le-a avut întotdeauna în prim-plan, au prins viață și au fost mai aproape de sufletul cititorilor. Pe de altă parte, dacă este să fim critici până la capăt, rigoarea științifică este uneori vizibil estompată.

Cercetări recente îl plasează pe Alexandru Ștefulescu, alături de Mozes Gaster, Ioan Bianu, Lazăr Șăineanu, Theodor Codrescu, Gh. Ghibănescu, toți contemporanii lui B.P. Hașdeu aflați în fața provocărilor „antichităților slave”. Chiar dacă nu a fost slavist, în sensul propus de specialiști, s-a remarcat prin editarea de izvoare istorice, gravitând în jurul unor probleme apropiate de slavistică. Remarcăm solidele sale cunoștințe din această limbă, dar și abordarea atentă a unor nume de prestigiu din domeniu, precum: Franz Miklosich, Vatroslav Jagić, Konstantin Jireček (din Școala vieneză), sau Juri Venelin și Alexandr Jacimirski (din Școala rusă).

Istoricul gorjean, care nu a făcut niciodată operă de partizanat, este un prolific publicist și traducător, din cele mai diferite limbi clasice sau moderne. Este preocupat de fotografia document, arheologie, numismatică, genealogie, paleografie, dar mai presus de toate a rămas în conștiința posterității prin lucrările de istorie publicate.

Ca arheolog, s-a aplecat cu atenție asupra Antichității, dar și peste alte epoci istorice. L-a cunoscut bine pe Grigore Tocilescu și s-a impus în domeniu odată cu începerea cercetărilor la castrul roman de la Bumbești Jiu, unde s-a aflat în legătură cu profesorul Conrad Cichorius din Leipzig. Ca urmare a acestei colaborări, a publicat studiul „Castrul și drumul roman din Gorjiu”. Majoritatea pieselor descoperite de el aici, dar și în alte localități, au stat la baza „colecțiunii istorice și arheologice a Școlii Primare de Băieți din Târgu Jiu”, pe nucleul căreia s-a constituit viitorul muzeu ce-i poartă numele. Colaboratorul său, Iuliu Moisil, a publicat un „Repertoriu al localităților istorice, preistorice și altele din județul Gorj”, realizat în urma deplasărilor din teritoriu făcute de grupul condus de Alexandru Ștefulescu.

Materialul este amplu și surprinde efortul istoricului în această direcție. Specialiști de marcă din Capitală, cum ar fi istoricii din cadrul Comisiei Monumentelor Istorice sau N. Densușianu, autorul „Daciei preistorice”, au exprimat cuvinte de apreciere la adresa eforturilor sale în domeniul arheologiei.

Alexandru Ștefulescu ne-a lăsat 16 cărți și peste 100 de studii și articole, publicate la Târgu Jiu, Craiova sau București. În revista „Jiul” a semnat 23 de articole și a întreținut rubrica „Documente inedite privitoare la județul Gorjiu”, unde a comentat izvoare vechi slavone și românești („Un document slav ic inedit privitor la istoria județului Gorjiu”, „Documente slavice și române inedite privitoare la județul Gorjiu”), a prezentat lucrări de artă („Clopotul lui Matei Basarab din Mănăstirea Tismana”), sau a realizat scurte studii monografice („Târgu Jiu”, „Mănăstirea Polovragi”, „Biserica Bengești” etc.). Pentru prezentarea acestora, în spiritul istoriografiei romantice, face apel la elemente de literatură, încadrează narativ documentul, imaginează scene și întâmplări din acea vreme și încearcă să introducă, cât mai mult, pe cititor în atmosfera epocii. În 1898, începe colaborarea la „Șezătoarea săteanului”, unde realizează rubrica „Din istoria Gorjului”. Materialele publicate vor forma coloana vertebrală a unor capitole din „Gorjul istoric și pitoresc”. I se vor alătura un mare număr de învățători din lumea satelor, extinzând cercetarea în aproape toate localitățile. La „Amicul poporului” va întreține rubrica „Arhiva istorică a Gorjului”, în timp ce la „Noua revistă română” din București, publică în noiembrie 1900 o „Contribuțiune” după hrisoave de la Muzeul Gorjului.

Privitor la monografia, cărturarul gorjean, adept de acum al rigorii ce începea să se impună în istoriografia română, adoptă o concepție ce are la bază o structură compozițională ce, în general, se repetă de la o lucrare la alta: un studiu introductiv, cu descrierea localităților și a împrejurimilor, date geografice, statistica locuitorilor, obiceiuri, costume, credințe, etimologii, după care urmează colecția propriu-zisă de documente relative la localitatea respectivă, încadrate în contextul istoric.

Prima lucrare istorică publicată a fost „**Mănăstirea Tismana**”, apărută la Târgu Jiu, în 1896 și reeditată, în două rânduri, la București, în 1903 și 1909, ediții îmbunătățite în urma sugestiilor unor savanți și a cercetării de materiale suplimentare. Cartea s-a bucurat de o bună primire din partea cititorilor și a specialiștilor care studiind-o și-au exprimat satisfacția, făcând în același timp prețioase recomandări, judicios formulate. Printre aceștia îi amintim pe reputatul slavist I. Bogdan și pe istoricul P.A. Sârcu, de la Universitatea din Petersburg. Monografia debutează printr-o expunere

sumară a istoriei Bisericii creștine române, până la sfârșitul secolului al XIV-lea, subliniindu-se descendența latină a creștinismului în nordul Dunării și rezistența sa în fața valurilor de migratori. În partea întâi se prezintă, cu lux de amănunte, viața și activitatea ctitorului mănăstirii, Nicodim, pe bază de documente, texte apocrife, tradiție orală, monastică și legende. Partea a doua se ocupă în exclusivitate de mănăstirea Tismana: arhitectură, privilegii, relații cu alte așezăminte monahale etc. Ultima parte cuprinde numeroase hrisoave, acte de danie și vânzare, zapise, porunci, cărți de judecată, scrisori, diplome etc., redactate în întregime sau în rezumat, în original și traducere sau numai în traducere, comentate sau nu. La subsol regăsim informații bogate despre domnitori în relațiile lor cu Tismana și o bibliografie cuprinzătoare.

„**Gorjul istoric și pitoresc**” este o altă lucrare valoroasă, singura reeditată după dispariția sa. N. Iorga, aflat într-o activă corespondență cu istoricul de la Târgu Jiu și profesorul ieșean Gh. Ghibănescu, membru corespondent al Academiei Române, erau plăcut surprinși de această nouă apariție editorială. Cartea poate fi etichetată drept o realizare temerară întrucât, până atunci, chiar până în zilele noastre, nu s-au mai întreprins în Gorj asemenea cercetări. Studiind hrisoavele domnești și alte documente, Alexandru Ștefulescu a avut în vedere nu numai descrierea localităților și a monumentelor istorice, ci și prezentarea unor instituții (școala, Biserică, administrație etc.), sau chiar fenomene și practici sociale străine vremii sale, cum ar fi: dușegubina, adopțiunea fraternală pe moșie, protimisul, excluderea fetelor de la moștenire, martorii cu trăiști de pământ, carte de blestem, brazdă de pământ, jurămintele în biserică, cu lumânări aprinse etc. Incursiunile în istoria diferitelor zone din Gorj se fac adoptându-se formula ordonării alfabetică, descoperiri arheologice, atestări documentare, vechi familii boierești, monumente artistice etc. fiind minuțios abordate. Nu ignoră nimic din ceea ce s-a publicat până la el, iar aria de cuprindere este impresionantă atât în timp, cât și în spațiu. Toate localitățile mai importante din județ sunt luate în seamă, utilizându-se un stil atractiv, uneori prozaic, fără a denatura ținuta științifică a lucrării.

În anul 1906, a văzut lumina tiparului, la Târgu Jiu, lucrarea „**Polovragii**”, monografie a satului și mănăstirii de sub poalele Parângului. Ca și „Mănăstirea Tismana”, reprezintă o autentică radiografie în timp, constituită pe baza unei multitudini de izvoare abordate critic, într-un limbaj mai strict decât cel utilizat până atunci. Remarcăm preocupările pentru genealogia familiei boierilor Pârâianu. Totodată, semnalăm și apariția unei micromonografii despre mănăstirea Polovragi, carte ce reține atenția

cercetătorilor din zilele noastre reuniți în jurul curentului dacologilor, în argumentația pe care aceștia o conturează cu privire la o nouă localizare a Kogaionului zalmoxian.

Monografia „**Strâmba**”, a apărut la Târgu Jiu tot în anul 1906. Tehnic și compozițional, cartea relevă aceeași tendință de a răspunde provocărilor științei prin apelul la argument. Primele două capitole se referă la „Satul Strâmba” și „Mănăstirea Strâmba”, iar cel de-al treilea se intitulează „Documente relative la mănăstirea Strâmba”.

Se pare, cel mai prolific din viața istoricului, 1906 reprezintă anul apariției „**Istoriei Târgu-Jiului**”. Cartea a fost anticipată de „**Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului**”, tipărită cu șapte ani înainte. Autorul s-a aflat în legătură cu N. Iorga, în perioada de elaborare, opera savantului reprezentând o însemnată sursă bibliografică. Numeroase date geografico-demografice, istoria orașului tratată pe epoci istorice, locul așezării în cadrul Țării Lytua, boierii Buzești (surprinși ca proprietari, oameni politici, luptători pentru libertate, ocrotitori ai credinței strămoșești etc.), justiția, școala, Biserica, administrația, modul de viață, arhitectura, elemente de modernitate, formează conținutul lucrării.

În 1907, Alexandru Ștefulescu publica „**Din trecutul Gorjului**”, o lucrare de mare interes prin ineditul temei și documentației. Scopul declarat era de a aduce în actualitate sate care au dispărut, și-au schimbat numele sau aparțineau altor județe. Este o întreprindere temerară, întrucât pe baza unui număr impresionant de izvoare reușește localizarea celor peste 60 de localități dispărute de-a lungul timpului. O adevărată reușită pot fi considerate capitolele „Cule” și „Boieri de divan”.

O carte bine primită a fost „**Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)**”, gândită inițial pe o structură de mai multe volume, dar nefinalizată din cauza dispariției premature a istoricului. Ștefulescu a realizat, pentru voievozii de la care provin documentele, succinte biografii, atât pe bază de izvoare, cât și prin utilizarea unor legende publicate sau culese nemijlocit de autor. Volumul nu cuprinde izvoare publicate în monografiile editate până atunci. Se procedează în chip asemănător, ca la precedentele cărți, reevaluându-se critic informațiile, aducându-se nuanțe sau chiar noi interpretări. Se constată serioase clarificări în ce privește relațiile din interiorul obștilor sătești cu privire la stăpânirea și folosirea pământului, circulația acestuia prin vânzare, dările către domnie etc. Clar influențat de spiritul Școlii Critice, cercetătorul are în atenție stabilirea autenticității izvoarelor, reținând starea pecetei, tipul monogramei și dacă acestea dețin semnătura olografă a domnitorului.

În 1910, anul decesului istoricului, a fost editată la București, monografia „**Schitul Crasna**”, iar la Târgu Jiu, „**Biserica satului Călești**”. Se pare că ar mai exista o monografie, „**Lainici**”, precum și o lucrare intitulată „**Istoria sacră**”. Știm, de asemenea, că la moartea sa avea pe masa de lucru o carte despre „**Mănăstirea Govora**”. A contribuit și la alte lucrări („**Călăuza Gorjului**”, „**Monografia comunei Bălești**”) și a furnizat documente pentru unul din volumele lui Gh. Ghibănescu, care-i face și o corectă caracterizare ca istoric.

Studiile și lucrările lui Ștefulescu au stat în diferite situații în fața cercetării istorice, aflându-se pe masa de lucru a unor savanți de prestigiu, în frunte cu: N. Iorga, Dim. Onciul, I. Bogdan, N. Densușianu, A. Sacerdoțeanu, I.C. Filitti ș.a. Recunoașterea valorii sale a venit și din direcția Academiei Române, cel mai important for științific al țării. Este primul reprezentant al Gorjului care s-a bucurat de o asemenea apreciere. Remarcăm aportul lui Gr. Tocilescu, reputat istoric și arheolog, I. Bianu, I. Bogdan și alții pentru selectarea lucrărilor „Mănăstirea Tismana” și „Gorjul istoric și pitoresc” (1905) și a „Istoriei Târgu-Jiului” (1906), în vederea premierii. Era o dovadă limpede că scrierile sale au intrat în circuitul de valori științifice românești, bucurându-se de aprecierea celor mai luminoase minți ale momentului.

În scurtă sa viață, de 56 de ani, Alexandru Ștefulescu a muncit mult și cu folos, lăsând Gorjului și patriei un tezaur impresionant, strâns în cărți, studii și articole, în crearea Muzeului Județean, în instituțiile școlare și de cultură pe care le-a servit. Știm că, în plină activitate și maturitate creatoare, bolnav și descurajat, văzându-și o parte din idealuri spulberate de nepăsarea unor conducători locali, s-a stins tăcut și modest, așa cum a fost tot timpul. Câteva acțiuni de omagiere, derulate de-a lungul vremii, sunt demne de a fi amintite: inaugurarea în 1925 a Muzeului Gorjului „Alexandru Ștefulescu” de către Liga Națională a Femeilor Române – Gorj, condusă de Arethia Tătărescu, realizarea și amplasare bustului istoricului de către sculptorul V. Blendea în 1940 în fața fostei Școli Primare de Băieți, constituirea în 1981 a Asociației Culturale „Alexandru Ștefulescu”, înființarea Editurii „Alexandru Ștefulescu” în 1994, acordarea denumirii „Alexandru Ștefulescu” Muzeului Județean de Istorie și Școlii Generale nr. 4 Târgu Jiu, în 1994, organizarea „Simpozionului – 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ștefulescu”.

Bibliografie selectivă

- Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade. Documente slavo-române din colecțiunea d-lui Alexandru Ștefulescu*, vol. VI, Iași, 1909
- Iorga, N., *Alexandru Ștefulescu*, în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1904
- Mocioi, I., *Alexandru Ștefulescu*, Edit. Drim Edit S. R. L., Târgu-Jiu, 2004
- Nichifor, Gh., *Alexandru Ștefulescu – un destin în slujba istoriei*, Edit, Scrisul Românesc, Craiova, 2007
- Idem, *Intellectualitatea Gorjului și Marea Unire*, Edit. Alexandru Ștefulescu, Târgu Jiu, 1995
- Rădoi Titu, *Alexandru Ștefulescu. Epoca, omul, opera*, Edit. Camerei de Comerț și Industrie Gorj, Târgu-Jiu, 1995
- Ștefulescu, Alexandru, *Biserica satului Călești*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1910
- Idem, *Din trecutul Gorjului. Satele dispărute. Satele care și-au schimbat numele. Configurația Gorjului. Culele, Atelierele Grafice Socec*, București, 1907
- Idem, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1908
- Idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1904
- Idem, *Istoria Târgu-Jiului*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1906
- Idem, *Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului*, Stabilimentul grafic I. V. Socec, București, 1899
- Idem, *Mănăstirea Polovragii*, Tipogr. Curții Regale F. Göbl Fii, București, 1906
- Idem, *Mănăstirea Tismana*, Ed. I, Târgu-Jiu, 1896, Ed. a II-a, București, 1903, Ed. a III-a, București, 1909
- Idem, *Polovragii*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Administrația Casei Bisericii Române, Târgu-Jiu, 1906
- Idem, *Schitul Crasna*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1910
- Idem, *Strâmba*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Administrația Casei Bisericii Române, Târgu-Jiu, 1906